

## ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.191.11

DOI <https://doi.org/10.32782/392242>

**Заболотна Н. Я.,**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри цивільного права та процесу  
Національного університету «Львівська політехніка»*

**Семчишин С. І.,**

*кандидат політичних наук,  
Представник Уповноваженого Верховної Ради України  
з прав людини в західних областях*

### ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

#### PROBLEMATIC ISSUES OF THE MODERN TERMINOLOGICAL SYSTEM OF CIVIL LAW

Стаття присвячена дослідженню сучасних термінів у вітчизняному цивільному праві та причин їх появи, виявленню проблемних аспектів, що виникають у вчених та правозастосовників, пов'язаних з визначенням та аналізом змісту нових термінів.

Проведений аналіз деяких сучасних термінів у цивільному праві свідчить про наявність низки причин їх поширення: по-перше, внутрішнє зростання та розвиток вітчизняного цивільного законодавства; по-друге, активізація інтеграційних процесів у світі, поява нових технологій та запровадження інновацій у всіх сферах життєдіяльності; по-третє, помилкове і хибне розуміння сенсу лексичної одиниці, особливо іншомовного походження, внаслідок чого змінюється значення, звужується чи розширюється сфера застосування визначень чи положень документа, невдале та недоречне вживання слів і термінів або уживання не властивих українській мові чи калькованих слів. Виявлені причини появи нових і запозичених термінів та понять у цивільному праві вимагають диференційованого наукового підходу до їх вивчення, щоб уникнути помилкового та хибного розуміння сенсу та їх суттєвих властивостей. Будь-яке запозичення іншомовних термінів має носити системний характер, оскільки нова лексична одиниця стає повноцінним елементом наукового термінологічного апарату, чинного законодавства та юридичної практики, при цьому не слід знижувати рівень комфортності її застосування для опису правового явища. Запозичення нових термінів необхідні: по-перше, за відсутності подібної категорії у вітчизняному праві, що номінує правове явище; по-друге, коли існує справжня потреба одноманітного підходу до визначення змісту тієї чи іншої категорії, що несе правове навантаження. Наголошується на тому, що цивілістична термінологія як прояв української юридичної термінології поєднує в собі найбільш вдалі й точні терміни, що позначають найважливіші поняття цивільного права, які набувають статусу нормативно-правових, а потім використовуються у всіх сферах цивільно-правової діяльності, у всіх видах нормативно-правових актів.

**Ключові слова:** *цивільне право, термінологічна система, термін, юридична термінологія, цивілістична термінологія, іншомовний досвід, запозичення.*

The article is devoted to the study of modern terms in domestic civil law and the reasons for their appearance, to identify problematic aspects that arise in scientists and law enforcement officers related to the definition and analysis of the content of new terms. The analysis of some modern terms in civil law shows a number of reasons for their spread: first, the internal growth and development of domestic civil law; secondly, the intensification of integration processes in the world, the emergence of new technologies and the introduction of innovations in all spheres of life; third, misunderstanding and misunderstanding of the meaning of a lexical unit, especially of foreign origin, which changes the meaning, narrows or expands the scope of definitions or provisions of the document, unsuccessful and inappropriate use of words and terms or use of non-Ukrainian language or tracing words. The identified reasons for the emergence of new and borrowed terms and concepts in civil law require a differentiated scientific approach to their study to avoid misunderstandings and misunderstandings of meaning and their essential properties. Any borrowing of foreign terms should be systemic in nature, as the new lexical unit becomes a full-fledged element of the scientific terminology, current legislation and legal

practice, while not reducing the comfort of its use to describe the legal phenomenon. Borrowing new terms is necessary: first, in the absence of such a category in domestic law, which nominates a legal phenomenon; secondly, when there is a real need for a uniform approach to determining the content of a category that carries a legal burden. It is emphasized that civil terminology as a manifestation of Ukrainian legal terminology combines the most successful and accurate terms that denote the most important concepts of civil law, which acquire the status of normative-legal, and then used in all spheres of civil law, in all types of normative-legal acts.

**Key words:** *civil law, terminological system, term, legal terminology, civil terminology, foreign language experience, borrowing.*

**Постановка проблеми.** Наше сьогоднішнє пов'язане з активізацією інтеграційних процесів у світі для вироблення єдиних правових стандартів, що відповідають сучасним потребам глобального суспільного розвитку, стрімкого інформаційного потоку, вимагають впорядкування та нормування власної юридичної термінологічної системи. Як слушно відзначає Т. Кондратюк-Антонова, термінологічні назви у сфері юриспруденції, як і в усіх інших сферах, здійснюють одну з основних своїх функцій – пізнавально-інформативну, пов'язану з реєстрацією та збереженням нагромаджених людством знань. Терміни не тільки називають, а й логічно, точно і вичерпно у певний час розвитку науково-пізнавального процесу визначають відповідні поняття. Системна організація юридичних термінів виявляється як у плані змісту, так і в плані вираження, але при визначальній ролі змісту. Юридична термінологія як основний та найбільш інформативний пласт лексики мови законодавства, сприяє точному і виразному формулюванню правових розпоряджень, досягненню максимальної лаконічності юридичного тексту, являє собою його ядро, основний смисловий фундамент [8, с.96].

Варто погодитись з думкою В. Черней, що мова в юриспруденції постає ключовим засобом правотворчої та правозастосовної діяльності, правової комунікації, пізнання і передачі юридичної інформації в суспільстві, а також об'єктом юридичного регулювання. Професійна діяльність фахівців у галузі юриспруденції пов'язана з необхідністю мовно-термінологічного опрацювання текстів нормативно-правових та індивідуальних актів, розв'язання проблем вибору і правильного розуміння юридичних термінів, точних мовних засобів, застосування та інтерпретації правових понять, норм, статей [14, с. 10–11].

Схожу думку висловлює й Н. Артикуца, наголошуючи, що мова, її лексичні та грама-

тико-стилістичні ресурси, що реалізуються в законодавчих текстах є важливим елементом законотворчої діяльності взагалі та законодавчої техніки зокрема. На думку цієї авторки, мова є тим першоелементом, з якого виробляється (об'єктивується) право як система загальнообов'язкових соціальних норм. Саме у мовно-словесних знаках і конструкціях репрезентуються правові поняття й категорії, правові норми та приписи. У сучасному суспільстві правові норми не можуть існувати інакше, ніж у словесній (мовнознаковій) формі. Ось чому мова, її ресурси й можливості є об'єктом пильної уваги з боку законодавця, який використовує їх не просто як будівельний матеріал, а складний поліфункціональний інструмент вербально-правової регламентації суспільних відносин, забезпечення законності та правопорядку в державі, дотримання конституційних прав і свобод людини [3, с. 1].

Формування реальної ринкової економіки та євроінтеграційної спрямованості українського суспільства, пов'язаний з цим значний розвиток цивільного законодавства та вітчизняної приватноправової науки, наявність норм-моделей міжнародних актів та актів інших країн і, поряд з цим, неунормованість вживання юридичних термінів-інтернаціоналізмів та іншомовних юридичних термінів у процесі перекладу правничих текстів призводить до термінологічної неусталеності, зокрема й у правильному застосуванні таких термінів. Це актуалізує дослідження термінологічної системи вітчизняного цивільного права та виявлення проблемних питань з метою вирішення нагальних потреб щодо забезпечення галузі цивільного права унормованою, опрацьованою на сучасних науково-теоретичних і методологічних засадах термінологією.

**Метою статті** є розгляд окремих проблемних питань сучасної термінологічної системи цивільного права України

Юридичні терміни були неодноразово об'єктом уваги українських дослідників, таких як Н. В. Артикуца, Н. П. Яцишин, М. І. Любченко, А. В. Просяна, І. М. Сушинська, П. Г. Давидов, М. Б. Вербенець, І. М. Гумовська та ін.

**Виклад основного матеріалу.** Під поняттям юридична термінологія розуміється проширок лексика, яка обслуговує правознавство, пов'язана з юриспруденцією як наукою, як фахом, як галуззю професійної діяльності. Особливість юридичної термінології порівняно з іншими термінологічними системами виявляється у своєрідностях словотворчих моделей, у характерному для неї співвідношенні іншомовних та національних елементів, у специфіці її становлення і розвитку [4, с. 10].

Юридичний термін (від лат. *terminus* – межа, кордон) – слово або словосполучення, що виражає поняття із правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) в юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Юридичний термін співвідноситься із правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій та літерній формах [17, с. 471].

Термін, що твориться й функціонує в правознавстві, не обов'язково фіксується в законах, проте має власне науковий характер (нормотворчість, правосвідомість, правова система, диспозиція правової норми). У науковій літературі, яка відображає процес творення правового знання, такий юридичний термін може мати кілька наукових формулювань, які представляють різні наукові підходи й школи, різні аспекти трактування того самого правового поняття [16, с. 120–123].

З розвитком суспільства та держави з'являються нові об'єкти для правового регулювання, які спричиняють виникнення певних нормативних установлень, а отже, правозастосовники потребують зовсім іншої термінологічної опори з єдиного розуміння й використання правового явища. Безсумнівно, неможливо втрутитися у виникнення нових термінів і потік їх наукового осмислення, але повинен мати місце ретельний аналіз термінів і категорій, які несуть правове навантаження у вітчизняних нормативних актах. Об'єктивна

зміна легальної терміносистеми повинна відображатися і в назвах та цілях цивілістичних досліджень [5, с. 319–321].

Варто відмітити, що причини появи нових термінів різні, тому й підходи до їх дослідження повинні бути диференційовані.

Так, однією з причин є внутрішній розвиток вітчизняного цивільного законодавства, розвиток цивільного обороту та поява в ньому невідомих на момент створення Цивільного кодексу України об'єктів. Безліч понять у цивілістиці утворилося у зв'язку з тим, що ми «наздоганяємо» найбільш розвинені правопорядки, у тому числі за допомогою запозичень із чужоземного досвіду.

Коли запозичується нова лексична одиниця, що дозволяє нам уточнити явище, дію, межі застосування вже відомого поняття, визначити права та обов'язки суб'єктів, побудувати правовідношення, диференціювати правовий режим тощо, нам необхідно її використовувати після відповідного аналізу та надання їй ясності [1, с. 30]. Незважаючи на відсутність якогось реєстру юридичних термінів, нові категорії повинні бути гранично зрозумілі для всієї юридичної спільноти з метою одноманітного застосування [6, с. 342].

З цього приводу Є. Комісарова пише, що «наукові категорії складають структурні елементи (одиниці) змістовної частини юридичної науки Звідси виявляється методологічний аспект проблематики наукових понять. Він у вихідній значущості тих завдань, які наукові поняття виконують. Таких завдань чотири: відбивати заявлений предмет дослідження у необхідному логічному обсязі та змісті; виступати в ролі інструментарію для поглибленого розуміння цивільно-правових явищ у логіко-гносеологічному контексті на понятійному рівні; брати участь у моделюванні цивільно-правової дійсності та її прогнозуванні» [7, с. 203]

Формування юридичної термінологічної системи так чи інакше було пов'язане з появою запозичених термінів. При цьому термін іншомовного походження може не мати аналогів у вітчизняному праві або мати, але використовуватися в іншому значенні.

К. Арсланов робить висновок, що вітчизняний законодавець у своїй реформі цивільного законодавства має слідувати не самим конструкціям та моделям чужоземного права, а багато-

віковому правовому досвіду, напрацьованому провідними правопорядками Західної Європи, оскільки з ними в нас існує тісний історичний зв'язок. При цьому не слід відкидати і досвід англо-американського права, оскільки він дозволяє впорядкувати існуючі правові інститути та привести їх у відповідність із загальносвітними тенденціями у розвитку права. Будь-який облік чужоземного правового досвіду має бути узгоджений з правовими основами вітчизняного цивільного права, його окремих інститутів та спрямований на задоволення потреб сучасного правового регулювання. У цьому полягатиме поєднання національної правової традиції та сучасного раціоналізму [2, с. 87].

Не применшуючи важливості історичного правового досвіду та правової спадщини України для становлення та розвитку вітчизняного цивільного права, слід уточнити те, що сьогодні глобально змінилися способи взаємодії, комунікації. Тенденція розвитку у бік англо-американського правового досвіду, яка намітилася ще у середині 1990-х років, привела до того що термінологія англо-американського права міцно укріпилася у вітчизняному законодавстві.

Певною проблемою при цьому є те, що при адаптації запозичених термінів у вітчизняному праві часом відбувається трансформація їх сутності. Механічне перенесення іншомовних формулювань не завжди виявляється успішним, оскільки їх початкове призначення і правова природа, та ще й з урахуванням правових традицій, законодавчої техніки тощо, можуть дуже відрізнятися від того, що мало і має місце в нас у країні.

Тому до запозичення іншомовних термінів потрібно підходити розумно, особливо якщо на батьківщині щодо них відсутньою є єдність у підходах та розумінні.

Своєрідним різновидом запозичень є інтернаціональні терміни, що вживаються в багатьох мовах світу й мають спільне джерело походження. Наприклад, з латинської мови взято такі терміни, як алібі, архів, агент, адвокат, референдум, акцепт, юриспруденція; із грецької мови – дактилоскопія, амністія; із французької мови запозичено терміни – анкета, арбітраж, паспорт тощо. Скопійовані засобами рідної мови іншомовні терміни права є кальками (демократія → народовладдя, інтернаціональний → міжнародний). Значний сегмент у терміноапараті

юридичної науки формують власне українські лексеми: допит, злочин, свідок, позивач, позов, відповідач, очевидець тощо [16, с. 120–123].

Переклад міжнародних документів з іншомовних оригіналів також вимагає не лише особливо обережного ставлення до передачі змісту документа, а й ретельного добору українських відповідників до іншомовних юридичних термінів. Застосовуючи на цьому етапі зіставний лінгвістичний метод, можна уникнути помилок у перекладі, внаслідок яких змінюється значення, звужується чи розширюється сфера застосування визначень чи положень документа, що сприятиме визначенню ступеня відповідності положень як проектів, так і чинних нормативно-правових актів України міжнародним нормам та стандартам права [11, с. 93].

Технологічний прогрес, комп'ютеризація, цифровізація економіки, поява нових форм суспільних відносин сприяють появі нових термінів, таких, наприклад, як «цифрове право», «цифровий актив», «крипто валюта», «електронна форма», «електронний підпис» тощо, що вимагає їх включення у нормативний матеріал. Занепокоєння цією проблемою викликано великою кількістю вільного використання вченими-юристами нових лексичних одиниць, часом без урахування досягнень наукових досліджень загальної теорії права, правил наступності та запозичення чужоземного правового досвіду тощо.

Наприклад, намагаючись дати наукову оцінку явищу «криптовалюта», вчені пов'язували її з такими категоріями, як об'єкт цивільних прав, інше майно, майнове право, специфічний товар, розрахункова грошова одиниця, бездокументарний цінний папір та ін. Поки що не вирішене у теоретичному та нормативному плані питання породжує проблему правозастосування, що демонструє нам справа відомого програміста П. Дурова. Блокчейн-платформа Telegram Open Network (TON) замислювалася Павлом Дуровим як глобальна екосистема з власною криптовалютою (Gram), якою можна оплачувати товари та послуги. На вимогу Комісії з цінних паперів та ринків США (SEC) була запроваджена тимчасова судова заборона емісії криптовалюти. Претензія SEC полягала у тому, що Gram – цінний папір, а отже, емітент повинен розкрити інформацію про свою діяльність та про інвесторів, як вимагає американське законодавство [13].

По суті, фіатні гроші існували і раніше, але змінилися та ускладнилися технології. Тому, на погляд, А. Демієвої, цифрові гроші – це засіб розрахунків, але з невідомим емітентом, емісію яких не здійснює та чи інша суверенна держава [5, с. 319–331].

Однією з проблем є помилкове і хибне розуміння сенсу лексичної одиниці, яка потребує уточнень. Специфіка процесу правотворчості полягає в тому, що він відображає нормативні потреби суспільного життя, певне нормативне ставлення до реальної об'єктивності, опосередковане інститутами суспільної влади. Вказана обставина обумовлює те, що цей тип, спосіб мислення, «юридичний спосіб мислення», породжує і використовує спеціальні (юридичні) поняття, за допомогою яких і виражаються певні нормативні потреби [5, с. 319–331].

Отже, як цілком справедливо відзначають А. Урматова, Г. Риспаєва, юридичні поняття є різновидом соціальних понять, специфіка яких визначається специфікою самого правового мислення як нормативного способу, методу освоєння дійсності, що відображає соціальні потреби [12, с. 323]. Процес вдосконалення понятійного апарату передбачає насамперед введення в ужиток нових, раніше не маючих аналогів правових термінів, покликаних відображати мінливі явища об'єктивної дійсності, загальні закономірності їх розвитку в умовах сучасного суспільства [15, с. 36].

В. Туранін, розмірковуючи про проблему досягнення точності використання юридич-

ної термінології у вітчизняному законодавстві, робить висновок про те, що особам, які проводять експертизу законопроектів, та депутатам, які беруть участь у їх прийнятті, особливу увагу необхідно звертати на можливі термінологічні «підміни» суті правових норм та адекватно реагувати на дані факти [10, с. 52].

Як слушно зазначає О. Кузнєцова, в епоху законодавчих змін важливо зберегти та зміцнити систему правових термінів, усунути наявні термінологічні колізії, гармонізувати старі і нововведені терміни [9, с. 16].

**Висновки.** Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що виявлені причини появи, поширення нових та запозичених понять, термінів і конструкцій у цивільному праві вимагають диференційованого наукового підходу до їх вивчення, щоб уникнути помилкового і неоднозначного розуміння їх сенсу та суттєвих властивостей, забезпечити їх якість і відповідне закріплення на рівні цивільного законодавства. Будь-яке запозичення іноземних категорій має мати системний характер, оскільки вони стають повноцінним елементом наукового термінологічного апарату, чинного законодавства та правозастосовної практики, при цьому не слід знижувати рівень комфортності їх використання для опису правового явища. Запозичення нових термінів необхідні: по-перше, за відсутності схожої лексичної одиниці у вітчизняному праві; по-друге, коли існує дійсна потреба одноманітного підходу до визначення змісту правового явища [5, с. 319–331].

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев С.С. Теория права. М.: БЕК, 1995. 320 с.
2. Арсланов К.М. О заимствованиях иностранных юридических конструкций в российском гражданском праве. *Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2015. Т. 157. Кн. 6. С. 79–89.
3. Артикуца Н.В. Лінгвістичний інструментарій законопроектів - (lawdrafting.org)
4. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. філолог. наук. 10.02.04. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2000. 20 с.
5. Демієва А.Г. Современные термины в гражданском праве. *Методологические проблемы цивилистических исследований*. 2021. № 3. С. 319–331
6. Кодификация законодательства: теория, практика, техника: матер. междунар. науч.-практ. конф. / под ред. В.М. Баранова, Д.Г. Краснова. Н. Новгород: Графика, 2009. 1100 с.
7. Комиссарова Е.Г. Методологические аспекты научно-понятийного аппарата в цивилистике. *Методологические проблемы цивилистических исследований*. 2019. Вып. 1. С. 197–216.
8. Кондратюк-Антонова Т. В. Юридична термінологія: філософсько-правовий аспект. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. 252 с.

9. Кузнецова О.А. Терминосистема гражданского законодательства в период его формирования . *Реализация Концепции развития гражданского законодательства Российской Федерации: проблемы теории и практики: сборник статей / отв. ред. Н.В. Кузнецова, П.М. Ходырев. Ижевск: Изд. центр «Удмуртский университет», 2015. С. 16–23.*
10. Туранин В.Ю. Проблема достижения точности использования юридической терминологии в российском законодательстве. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России.* 2007. № 2(34). С. 50–55.
11. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. 252 с.
12. Урматова А.Д., Рыспаева Г.С. Юридическая терминология. *Бюллетень науки и практики.* 2019. № 9. Т. 5. С. 318–324.
13. Харатьян П. Дуров против США. Почему Telegram остался без криптовалюты // <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2019/12/26/819881-durov-protiv>.
14. Черней В.В. Вступне слово. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. 252 с.
15. Чиркин В.Е. Конституционная терминология: монография. Москва: НОРМА; ИНФРА-М, 2013. 272 с.
16. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології».* 2013. № 765. С. 120–123.
17. Юридична енциклопедія: У 6 т. / Національна академія наук України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. 672 с.